

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291363>

ЛІГУС О. М.

Київський університет імені Бориса Грінченка. Факультет музичного мистецтва і хореографії. Кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри музикознавства та музичної освіти (Київ, Україна).

Lihus, Olha. Borys Grinchenko Kyiv University. Faculty of Musical Art and Choreography. Candidate of Art Criticism (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Musicology and Musical Education (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5513-5525>

© Лігус О. М., 2023.

**ДУХОВНО-ПАТРІОТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
СТИЛЮ ВАЛЕНТИНА СИЛЬВЕСТРОВА
В ХОРОВОМУ ЦИКЛІ «МАЙДАН. 2014»
SPIRITUAL AND PATRIOTIC DETERMINANTS
OF VALENTYN SYLVESTROV'S STYLE
IN THE CHORAL CYCLE "MAIDAN. 2014"**

Тяжка кровопролитна війна українців за свободу і незалежність своєї держави виявляє дивовижну єдність усього народу, яка гартувалася протягом трьох століть, особливо бурхливими подіями попередніх років. Ідеться передусім про Революцію Гідності 2013–2014 років, драматичні колізії якої сколихнули свідомість українського суспільства. У той час не залишилась осторонь політичної боротьби й українська інтелігенція, зокрема видатний композитор Валентин Сильвестров, який відвідував київський Майдан. Перебуваючи під глибоким враженням революційних подій, він написав хоровий цикл «Майдан. 2014» на слова українського гімну.

Ця композиція стала несподіванкою для українського мистецького середовища, адже В. Сильвестров, на відміну

від багатьох композиторів-сучасників, раніше не писав творів суспільно-політичного звучання, «на злобу дня». Та чи не найбільше здивувала концепція твору, побудована на інтонаційному переосмисленні теми державного гімну — національної святині українців. Цей унікальний в історії музики випадок, коли джерелом творчого натхнення, а згодом і об'єктом уваги в музикознавчих студіях стає гімн держави [Lihus, 2022; Яценко, 2021]. Що спонукало композитора до такого нестандартного задуму? Як хоровий цикл «Майдан. 2014» вписується в художньо-естетичний контекст його творчості? Відповідь на ці запитання лежить на перетині особистісного, духовного, ментального та морального аспектів життя і творчості маестро.

Ім'я В. Сильвестрова асоціюється з поколінням митців доби 1960-х, переломної в історії культури радянської України, яка характеризується певним послабленням канонів соцреалізму і суспільним запитом на творчу ініціативу. У цих умовах формувались естетичні підвалини творчості композитора та його колег (Леоніда Грабовського, Віталія Годзяцького, Мирослава Скорика, Лесі Дичко та ін.): гуманістичність, інтелектуалізм, духовність, національна спрямованість, символізм та інноваційність. Митець завжди відданий цим принципам, органічно поєднує технологічну винахідливість стилю з глибоким філософським концептуалізмом і вираженням найтонших емоційних станів.

У середині 1970-х років В. Сильвестров, відчувши віяння постмодернізму, з характерним для цього напрямку переосмисленням художніх практик минулого, виробляє свій унікальний, «метафоричний» стиль, який ґрунтується на засадах неоромантизму. В основі цього стилю — потужний філософський підтекст, завуальований зовнішньою простотою узагальненої романсової стилістики. Банальні, з першого погляду, інтонаційні звороти, неவிбаглива гармонія, прозора фактура набувають у музиці В. Сильвестрова поетичного перетворення завдяки глибинному смислому контексту, що корелюється з художнім світовідчуттям митця, сформульованим

у лаконічному і водночас багатозначному вислові: «Музика — це спів світу про самого себе» [Зинькевич, 2007, с. 283].

Спів як основа мелодизму становить сутність музики В. Сильвестрова — наголошували дослідники його творчості [Зинькевич, 2007; Павлишин, 1989; Чекан, 2007]. Аналіз стилістики знакових творів В. Сильвестрова (П'ята симфонія, «Тихі пісні», «Кітч-музика», «Медитація», «Багателі») виявляє такі характерні ознаки його художнього мислення: «концентрація кантиленності, мерехтливі відображення-відлуння окремих мелодичних зворотів у глибинах фактури, “розподіл” фрази між різними голосами, партіями», які створюють «ефект суцільної мелодизації музичної тканини, всезагального співу» [Чекан, 2007, с. 26]. Та, мабуть, найбільш вичерпно пієтет наспівності у своїй творчості пояснив сам маєстро: «Мелодія — це найбільш стійка річ, завдяки якій музика тримає оборону, перш ніж розчинитися в анонімності» [Сильвестров, 2010, с. 272].

Отже, здавалося, будь-яка ситуація суспільного резонансу апріорі дисонує з художнім світоглядом митця, його витонченою наспівно-ліричною музикою, яка ніби вібрує «поза часом», віддаляючись від реалій повсякденності. З іншого боку, «мета-стиль» В. Сильвестрова, що стверджує граничний вияв індивідуалізму, уявляється своєрідним протестом проти буденності й примітивізму, свідчить про вільний прояв інтелекту і духу. Тому, коли 2013 року українське суспільство повстало проти злочинів тодішньої влади, сивочолий композитор вважав своїм громадянським і моральним обов'язком підтримати Революцію Гідності: «Я все ж таки, як і будь-яка інша творча людина, більше індивідуаліст по своїй природі. Але наступає такий момент, коли просто неможливо не вийти. <...> Цю моральну фальш від діючої влади може розчутити кожна людина, яка має совість і здатна мислити. Совість — це і є моральний слух» [Семенченко, 11.12.2013].

Індивідуалізм, як психоемоційна ознака вільної творчої особистості, певною мірою пояснює і зацікавлення В. Сильвестрова у пізній період творчості хоровою музикою, до якої він тривалий час ставився з певною обережністю.

«Я ніколи не вважав, що буду писати хорові твори. До хору в мене не було особливого інтересу, тому що я індивідуаліст», — зізнавався композитор [цит. за: Чекан, 2009, с. 208]. Багато в чому зацікавлення хоровими жанрами визначила творча комунікація з Миколою Гобдичем, організатором і художнім керівником камерного хору «Київ». Завдяки цій співпраці, один за одним почали з'являтися хорові опуси митця, які представляв публіці хор «Київ». Занурюючись у стихію хорового мистецтва, маестро глибоко перейнявся українським богослужбовим співом, що позначилося на його художньому мисленні. Наприклад, у багатьох світських хорах композитора простежується літургійна інтонаційність, а також поєднання в одному творі духовних і світських текстів (зокрема поезій Т. Шевченка). У період створення композиції «Майдан. 2014» хорова музика стала провідною у творчості В. Сильвестрова.

Перебуваючи в центрі подій, доленосних для України, композитор став свідком і співучасником суспільної «реінкарнації» державного гімну. За його словами, у виконанні на майдані гімн зазвучав виразніше: «Гімн Михайла Вербицького дуже хороший, і, знаєте, дивне відчуття: коли люди співають його на майдані, без супроводу, він все краще і краще починає звучати. Я його давно знаю, але зараз, коли слухаю, виникає відчуття, що в душі неначе крила виростають» [Савицька, 2014]. Також митця глибоко вразило читання молитов, що чергувалося або зливалося з виконанням пісні «Ще не вмерла Україна». Цей фонічний ефект нагадав В. Сильвестрову літургійний спів, який, на його думку, є інтонаційною основою оригінального задуму пісні М. Вербицького: «Гімн України — дивовижний. Його створив Михайло Вербицький — церковний композитор середини XIX століття. І ось цю патріотичну пісню він теж створив як церковний композитор. Це унікальний твір: це — гімн України, але в ньому є ознаки літургії. У цьому гімні затонула якась пам'ять про літургію, про всенішню. У цьому простому наспіві немов дме вітер, немов гілки дерев співають» [Семенченко, 29.12.2013].

Екзистенційний досвід учасника Революції Гідності надихнув митця на створення нових версій мелодії гімну, у сучасній музичній стилістиці. У кожній з версій виразно інтерпретовано емоційний стан українських повстанців під впливом щоденних подій революції: піднесення і смутку, рішучості й болю, надії і розпачу, гніву й умиротворення. При цьому тематизм жодної з версій не подібний до оригінальної мелодії пісні М. Вербицького. Ба більше, мелодика В. Сильвестрова, рясно збагачена розпівами, має чимало спільного з музикою православного богослужіння. Згодом цю унікальну музичну хроніку Революції Гідності композитор представив у вигляді хорового циклу *a cappella* «Майдан. 2014». Прем'єра твору, яка відбулася 25 вересня 2015 року у виконанні хору «Київ» під орудою Миколи Гобдича, стала подією в мистецькому житті України.

Особливістю драматургії твору є контрастна послідовність п'яти варіантів мелодій на слова гімну з ліричними і драматичними епізодами на тексти православної літургії («Со святыми твоїми упокой», «Святий Боже», «Отче наш») і католицького реквієму («Lacrimosa», «Requiem aeternam», «Agnus Dei»), а також знаменитих поетичних рядків Т. Шевченка («Борітеся — поборете! Вам Бог помагає!»), які виразно декламував один із загиблих героїв Майдану Сергій Нігоян. Згадку про іншого полеглого героя Революції Гідності, білоруса Михайла Жизневського, навіює «Колискова» — завершальна частина циклу, інтонаційну основу якої становить мелодія білоруської народної пісні.

Важливу смислову роль у композиції відіграє символічний образ церковних дзвонів, які майстерно імітує хор. На початку твору звучання «дзвонів» створює фон, на якому проводиться спокійна версія гімну. З драматичним розвитком подій дзвоновий супровід звучить як набат: то грізно, закликаючи до бою, то скорботно, оплакуючи загиблих. А в останній версії гімну мелодія нагадує розгойдування дзвонів, які ніби урочисто сповіщають про перемогу революції.

Отже, осмислення еволюції стилю В. Сильвестрова в контексті епохи розширило уявлення про моральні й особистісні якості композитора, що зумовили його чітку громадянську позицію в переломний час історії України. Визначення естетичних і духовно-патріотичних детермінант творчості митця уможливило розкрити специфіку його художнього мислення в хоровому циклі «Майдан. 2014».

Підсумовуючи, зазначимо:

1. Ідеали Революції Гідності виявилися суголосними індивідуалістичному світогляду В. Сильвестрова, який утілює особистісну свободу і духовну силу митця.

2. У драматургії твору «Майдан. 2014» метафорично відображено послідовність подій Революції Гідності.

3. Хоровий цикл «Майдан. 2014» органічно продовжує стильову лінію хорової музики композитора.

4. У «Майдані. 2014» відродились літургійні ознаки мелодії гімну М. Вербицького, яка стала інтонаційним джерелом стилю хорової творчості В. Сильвестрова.

5. Хоровий цикл «Майдан. 2014» свідчить про невіддільність високого мистецтва від суспільного життя й долі свого народу.

Список використаної літератури

1. Зинькевич Е. С. Пение мира о самом себе (В. Сильвестров) // Зинькевич Е. С. *Mundus musicae*. Тексты и контексты : избр. ст. Київ : Задруга, 2007. С. 383–399.

2. Павлишин С. С. Валентин Сильвестров. Київ : Муз. Україна, 1989. 86 с.

3. Савицька О. В. Валентин Сильвестров: «Я прийшов із Майдану і написав свій варіант Гімну України на ці самі слова» // День. 2014. 21 січня.

4. Семенченко М. Валентин Сильвестров: «Народ уже переміг» // День. 2013. 11 грудня.

5. Семенченко М. Валентин Сильвестров: «Читайте Шевченка, доки не пізно...» // День. 2013. 29 грудня.

6. Сильвестров В. В. Дождаться музики. Лекции-беседы. Київ : Дух і літера, 2010. 368 с.

7. Чекан Ю. І. Інтонаційний образ світу : монографія. Київ : Логос, 2009. 226 с.

8. Чекан Ю. І. Спів, запозичений у світу // Критика. Міжнародний огляд книжок та ідей. Рік XI. Число 11 (121), листопад, 2007. С. 26–27.

9. Яценко В. Р. «Майдан-2014» Валентина Сильвестрова: загальні принципи поетики композиції // Музичне мистецтво і культура. 2021. Вип. 33, кн. 2. С. 54–66.

10. Lihus O. Valentin Silvestrov's choral cycle "Maidan. 2014" as a musical chronicle of the Revolution of Dignity // Art readings 2022 — Art and Society : Thematic Peer-reviewed Art Studies Annual. Vols. I–II. New Art. II. Sofia : Institute of Art Studies, BAS, 2022. P. 410–417.